

Папакін А. Г.

СТОСУНКИ МІЖ УНР ТА ПОЛЬЩЕЮ В 1918-1919 рр.

У статті розглядаються питання україно-польських стосунків періоду Визвольних змагань, висвітлюються проблеми на шляху поозуміння та наслідки військово-політичного діалогу між: УНР і Польською Республікою.

На початку ХХ ст. Україна та Польща мали багато спільних рис. Обидві країни були загарбані іноземними імперіями і поділені між ними, були позбавлені права на самостійне існування. Проте початок періоду Визвольних змагань не ознаменувався широкою співпрацею двох поневолених націй задля досягнення самостійності.

Царство Польське, що до війни перебувало у складі імперії Романових, у другій половині 1915р. опинилося під окупацією Центральних держав, які, щоб мобілізувати його населення для війни, маніфестом від 5 листопада 1916 р. оголосили про створення на території колишнього Царства Польського держави під своїм протекторатом на чолі з Регентською радою, що мала завдання підшукати на роль керівника держави короля чи регента. На відміну від Української Народної Республіки, яку в грудні 1917 р. визнали Англія та Франція, ця держава була позбавлена права на закордонну діяльність. Це обмеження було поширене монархами Четверного союзу і на участь у Брестських переговорах, рішення яких від 9 лютого 1918 р. про передачу Холмщини і Підляшшя - земель, населених як українцями, так і поляками, - Україні, викликало нечувану хвилю протестів у Польському королівстві. Проте, хоч як це дивно, вони були спрямовані не проти Української держави чи її закордонної політики, а саме проти окупантської політики Німеччини та Австро-Угорщини, які за спиною поляків вирішують їхню долю. До українського уряду було направлено заяву за підписом прем'єра Яна Кухажевського, в якій польський уряд висловив надію на встановлення добросусідських відносин з Українською Республікою та заявив, що не визнає умови договору, складеного без участі польської сторони [1].

Польські політики в цей період бажали відновити польську державу в межах Речі Посполитої до поділів, наскільки це буде можливо. Водночас більшість із них не виступала проти незалежності Наддніпрянської України, прагнучи під-

корити її польському впливу замість колишнього російського. Референт Державного департаменту Регентської Ради, а потім делегат Міністерства закордонних справ Речі Посполитої, Р. Кноль був прихильником саме такої політики, пропонував включити до складу Польщі лише Східну Галичину та Західну Волинь і вступити у тісний союз із гетьманською Україною [2]. Інші політики пропонували своє бачення україно-польських стосунків. Національна демократія на чолі з Р. Дмовським, наприклад, взагалі не вважала такі народи, як українці та білоруси, за окремі нації і виступала за інкорпорування їх до польської держави, де вони неодмінно асимілюються під впливом більш привабливої та значно вищої польської культури. Представники ж руху соціалістичного та народного, закликаючи так само до відновлення т. зв. «історичних» кордонів зі східними сусідами, не відмовляли українцям у праві на самостійне існування, але стверджували, що український національний рух має розвиватися невідривно від польського. Вони закликали до федерації народів колишньої Російської імперії на чолі з Польською державою [3]. До таких політиків належав і Ю. Пілсудський, який 11 листопада 1918р. перейняв усю повноту влади у відродженій Польщі.

Проте й він не хотів відмовитися від положення про «історичні» кордони Другої Речі Посполитої, бо вважав, що принаймні Західна Волинь та Східна Галичина мають відійти до Польщі. Але саме в національних прагненнях галицьких українців і полягала чи не найбільша перешкода на шляху до україно-польського порозуміння у період Визвольних змагань. Внаслідок тривалого перебування українських та польських земель в одній адміністративно-територіальній одиниці у складі Австро-Угорщини у листопаді 1918 р. тут розгорівся кривавий військовий конфлікт між українським та польським населенням краю за державну належність Східної Галичини [4]. Враховуючи давнє тяжіння львівського політичного

центру до об'єднання з Великою Україною та реалізацію злуки обох частин України в одну державу, цей конфлікт став причиною того, що провід УНР, коли через невизнання з боку країн Антанти та загрозу завоювання України більшовиками опинився в критичній ситуації, не міг довго налагодити стосунки з Польщею, яка могла надати неоціненну допомогу в боротьбі з Червоною армією. Українсько-польська війна у Східній Галичині ще за П. Скоропадського призвела до погіршення відносин між Києвом та Варшавою: у відповідь на неправдиві дані про замах «українських банд» у Львові, подані краківською Ліквідаційною комісією разом з проханням до держав Антанти про надіслання туди своїх частин, 7 листопада українське посольство у Відні направило ноту протесту до польського уряду [5].

Одразу після встановлення контактів між УНР та ЗУНР здійснюються перші спроби організації військової допомоги галичанам у їхній війні проти поляків. У кінці листопада до Галичини стали прибувати свіжі частини з Наддніпрянщини: загін імені Гонти під командуванням о. Долуда, пізніше - курінь полковника Кравчука, Дніпровська дивізія і Козятинська бригада [6]. 10 грудня наддніпрянський генерал М. Омелянович-Павленко став командувачем УГА. На військові потреби Галицької армії перераховано 70 млн. гривень, а для місячного «вдержання армії ЗО УНР» виділено 240 млн. гривень. У грудні 1918 р. Галицька армія отримала чималу кількість гвинтівок, кулеметів, гармат, набоїв, невдовзі - 20 літаків, медикаменти та санітарне обладнання [7].

Іншою великою проблемою на шляху до порозуміння між УНР та Річчю Посполитою були військові дії на Волині, на яку після виведення звітти австрійських військ заявила права Польща. На початку листопада 1918р., коли Польща готувала відсіч для Львова, генерал Т. Розвадовський наказує своїм частинам готуватись до заняття Холмщини та Волині. Не відчуваючи спротиву, польські війська на початку 1919 р. займають Західну Волинь з Володимиром та Ковелем [8].

Відразу після падіння гетьманату в Києві 19 грудня 1918 р. відбулась нарада політичних діячів та військовиків УНР, на якій під впливом ейфорії, що охопила політичний та військовий провід республіки після перемоги над військами Скоропадського, було прийнято рішення вести війну на два фронти - проти більшовиків на сході та проти Польщі на заході. Для останнього напрямку виділено Західний та Південно-Західний фронти, що мали взаємодіяти з УГА [9]. Проте оскільки го-

ловним напрямком своїх військових операцій Армія УНР вважала протибільшовицький фронт, військові дії на Волині з українського боку мали обмежений характер.

Польща теж зволікала з активними діями у волинському напрямку. Ю. Пілсудський, який бачив майбутнє України не як частини Польщі чи Росії, а як держави - союзника Речі Посполитої, не поспішав воювати з Армією УНР, а військові дії на Волині мали за мету не повний розгром армії та ліквідацію української державності (як у Східній Галичині), а лише встановлення вигідного для Польщі кордону та примушення Петлюри відступитися від союзу з ЗУНР, чого врешті вдалося досягти.

Найбільшого розмаху набули військові дії на Волині під час наступу польських військ, що розпочався 14 травня 1919 р., коли командування Війська Польського вирішило реалізувати план «остаточного» наступу на позиції Галицької армії з метою відкинути її за Збруч. Тоді Дієва армія УНР, розташована на північному крилі фронту, по-перше, просто заважала полякам у здійсненні запланованого, а по-друге, її відкинення на південь забезпечувало вихід Війську Польському до позицій Червоної армії, що було необхідне політикам для обґрунтування перекидання на східні рубежі «блакитної армії» Юзефа Галлера, оскільки основним аргументом, який використали польські політики для отримання на це згоди головнокомандувача Ф. Фоша, була майбутня участь цієї армії у війні з більшовицькою загрозою. Проте і в ході цієї операції планувалося цілковите знищення лише Галицької армії, тоді як частини Дієвої армії мали бути лише знешкоджені, щоб не змогли скільки-небудь серйозно протидіяти наступу польського війська. У ході травневої офензиви польські підрозділи заволоділи Луцьком, Рівним, Дубно та Кремінцем [10]. Незважаючи все-таки на обмежений характер воєнних дій між військами УНР та Польщі, Волинський фронт Дієвої армії суттєво вплинув на перебіг українсько-польської війни в Галичині: оскільки поляки не бажали повністю розгромити Армію УНР, вона весь час захищала УГА від ударів з півночі та обходу із заплілля, а також від наступу Червоної армії на позиції УГА.

Існування польського фронту майже з самого початку, тобто з моменту виходу Дієвої армії на Правобережжя, бентежило керівництво УНР, і воно робить усе, щоб покінчити з війною проти Польщі. Це полегшувалося тією обставиною, що Польща та УНР не оголошували війни одна одній. До того ж, добросусідські відносини між Україною та Польщею почали налагоджуватися

за П. Скоропадського. На початку жовтня 1918 р. до Києва прибув Надзвичайний Посол С. Ванькович та військовий аташе майор Ю. Клеєберг. Рада Міністрів Української Держави 20 жовтня 1918 р. ухвалила утворити дипломатичне представництво у Варшаві, призначивши на посаду посла О. Карпінського, який, проте, не встиг виїхати на місце призначення через повстання проти гетьмана, внаслідок якого 14 грудня війська Директорії були вже в Києві [11]. Проте після зміни влади польські представництва залишалися в Києві та вели активну діяльність: військова місія на початку 1919 р. висловилася за припинення воєнних дій та військово-порозуміння між Польщею та УНР. Обидва представництва разом з Директорією їздили по Україні - 2 лютого вони перебралися до Вінниці, а пізніше виїхали до Одеси, в якій ще перебували війська Антанти [12].

Зі збільшенням напору більшовицької армії, витісненням сил УНР на Правобережжя, відбувається зміна політичного курсу Директорії на користь порозуміння з країнами Антанти та Польщею з метою залучення військових сил цих держав до боротьби з більшовиками. Одним з виявів цієї політики стали переговори з французьким представництвом у Одесі, що велися у грудні 1918 - лютому 1919 рр., а іншим стало відсилення дипломатичних місій до Варшави.

Ще у грудні 1918р. Директорія надсилає для встановлення дипломатичних стосунків з Річчю Посполитою місію В. К. Прокоповича, діяльність якої, проте, не була продуктивною через воєнний конфлікт, що тільки-но розпочався [13]. У середині січня 1919 р. спроба налагодження політичного діалогу була відновлена у Варшаві, куди за дорученням Директорії прибули В. Прокопович та Ю. Волошиновський, редактор польського часопису «Dziennik Kijowski» що видавався в Києві. Польська сторона запевнила, що готова прийняти офіційну делегацію УНР для ведення переговорів [14].

У квітні 1919 р. міністр закордонних справ УНР К. Мацієвич уповноважив для ведення переговорів з поляками та підписання угод міждержавного значення Бориса Курдиновського. Переговори у Варшаві привели до підписання 24 травня договору між Б. Курдиновським і тогочасним президентом та міністром закордонних справ Польщі І. Падеревським, за яким УНР визнавала себе не в змозі вирішувати долю Східної Галичини, погодилася на права Польщі на Західну Волинь, а Польща визнала УНР та зобов'язалася допомогти військами у війні з більшовиками на умовах військової конвенції, що мала

бути укладена пізніше. Щоправда, керівництво Польщі не прагнуло визнавати УНР офіційно, оскільки ця держава не була визнана Заходом, і польський сейм не ратифікував угоду. Швидше за все, угода з УНР була потрібна Варшаві лише для того, щоб обґрунтувати на мирній конференції, яка щойно розпочалася в Парижі, права на Західну Україну - бо цим документом Директорія формально відмовилася від прав на Західну Волинь та Східну Галичину [15]. До того ж, Курдиновський показав, що українці готові на великі територіальні поступки на користь Польщі заради залучення її війська до боротьби проти більшовиків. Пізніше Директорія теж відмовилася від цього документа, визнавши, що Курдиновський значно перевищив надані йому повноваження [16].

Під час Чортківської офензиви УГА 8-28 червня 1919 р. у Львові тривають переговори між польським генералом Е. Родзевичем та українськими делегатами на чолі з генералом Армії УНР С. Дельвігом. На них також обговорювалось не лише питання припинення війни, а й можливість співпраці супроти більшовиків. С. Дельвіг стверджував, що без принаймні невеликої частини Галичини українські армії не зможуть організувати суцільний фронт проти-ворога, проте поляки згодні лише на надання українцям права користуватися залізницею за Збручем [17].

Вночі на 16 червня 1919 р. було підписано угоду, що зобов'язала обидві сторони припинити бойові дії на 6 ранку 21 червня, а підрозділи Війська Польського і українських армій мають відійти на лінію, яка була зайнята ними на 1 червня 1919 р., з 10-кілометровою нейтральною смугою [18]. Угода передбачала також майбутні переговори у Варшаві. Оскільки цією угодою не враховувалися здобутки операцій УГА, що почалися 8 червня, галицька Начальна команда зігнорувала її і продовжувала наступ; командування ВП, однак, вирішило не чинити бойових дій проти Армії УНР і всі подальші воєнні дії, що тривали до 16 червня - відходу УГА за Збруч, - вже не торкалися Дієвої армії.

Таким чином, переговори між представниками Директорії УНР та Польщі, що відбувалися у травні - червні 1919 р., призвели до відмови наддніпрянських українців від ідеї соборності українських земель, від унії із ЗУНР та дали можливість польським дипломатам говорити про визнання українцями східного кордону Польщі, та покладати провину за військові дії в Східній Галичині лише на УГА.

Умова від 16 червня 1919 р., яка була наслідком попередніх українсько-польських пере-

говорів, завершила війну між Польщею та УНР, була значним кроком уперед на шляху до реалізації східної політики Ю. Пілсудського, оскільки змусила С. Петлюру відмовитися від Західної України на користь Польщі, що спричинило знищення останньої перешкоди на шляху до порозуміння між Польщею та УНР. Це, у свою чер-

гу, відкрило шлях до поглиблення українсько-польського військово-політичного діалогу: подальші переговори між керівництвом УНР та представниками Пілсудського проводилися в липні 1919 р. у Львові, з 10 серпня - в Дембліні, і врешті привели до підписання союзних Варшавських угод.

1. Archiwum Akt Nowych (далі - AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Заява уряду Речі Посполитої до уряду УНР, 19 лютого 1918 р, sygn. B 23344 - 7007, s. 6.
2. Koko E. Dokumenty z dziejow polityki polskiej w kwestii ukraińskiej (maj-grudzien 1918)//Teki archiwalne.-Seria nowa. T. 1(23).- Warszawa, 1996.- S. 63.
3. Czubiński A. Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918 - 1921.- Opole, 1993.- S. 42-46.
4. Див.: Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр.- Львів: Інститут українознавства НАН України, Інститут Центрально-Східної Європи, 1998.- 488 с; Крезуб А. Нарис історії українсько-польської війни 1918-1919 рр.- Нью-Йорк: «Око», 1966.- 488 с; Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna o Lwow i Wschodnia Galicję 1918-1919 г.- Warszawa: VOLUMEN, 2000.-292 s.; Kozłowski M. Zapomniana wojna. Walki o Lwow i Galicję Wschodnia. 1918-1919.- Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy «Swiadectwo», 1999.- 372 s.
5. AAN, Kolekcja opracowan i odpisow dokumentow dotyczacych stosunkow Polski z Lotwa, Litwa, Republik Radziecka, Gdanskim i Ukraine, роç. 57. S. 337.
6. Крезуб А. Вказ. праця.- С. 112.
7. Там само.- С. 113; Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР.- Львів: Вид. фірма «Олір», 1995.- С. 139.
8. Klimecki M. Polsko-ukrainska wojna...- S. 118, 185.
9. Литвин М, Вказ. праця,- С. 311.
10. Klimecki M. Вказ. праця.- S. 211, 217.
11. Матвієнко В. Україна і Польща в 1918 році: проблема формування новітніх міждержавних відносин // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин.- К.-Краків, 2002.- С. 45-46; Заруда Т. Становлення та основні напрямки зовнішньої політики Української Держави // Останній гетьман.- К.: Академпрес, 1993.- С 77, 79.
12. Klimecki M. Вказ. праця.- S. 186, 215.
13. Хъ.Доценко О. Матеріали і документи до історії української революції. 1917-1923.-Львів, 1924.-Т. 2., кн. 5.- С 8.
14. Klimecki M. Wojna czy pokoj. Polsko-ukrainskie negocjacje 1918-1921 // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego nastepstwa.- Torun, 1997.- S. 60.
15. Лисевич І. Політичні аспекти українсько-польського союзу 1920 р. // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego nastepstwa.- Torun, 1997.- С. 82-83.
16. Там само.- С. 82.
17. Klimecki M. Wojna czy pokoj... // Ibid.- S. 63.
18. Текст угоди в: Hunczak T. (ed.) Ukraine and Poland in Documents, 1918-1922.- New York, 1983.- V. I.- S. 192-193; AAN, Kolekcja opracowan i odpisow dokumentow..., роç. 57, s. 355-357.

A. Parakin

RELATIONSHIPS BETWEEN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AND POLAND IN 1918-1919

The article deals with the problems of Ukrainian-Polish relations during the Liberation Struggle of Ukrainian People. The obstacles on the way to the mutual understanding and the results of military and political dialog between Ukraine and Poland.